

ОТАЦБИНА

КЊИЖЕВНОСТ, НАУКА, ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

ГОДИНА ПРВА

КЊИГА ПРВА

СВЕСКА 1, 2, 3 и 4

ВЛАСНИК И ГРЕДНИК

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1875

ЗЛАТНИ НОВЦИ КРАЉА МИЛУТИНА, ЦАРА
ДУШАНА, КРАЉА ВУЌАШИНА И
КНЕЗА ЛАЗАРА

I

До скора су историци и нумизматици српски држали, да наши стари владаоци, од којих данас већ познајемо толике врсте сребрнога новца, нису ковали златних новаца. Ч. Мијатовић говори у својим студијама о финансијама српскога краљевства по Чибрарију, како је „средњи век свију народа у опште сиромашан златним и ситним новцима. Златни новци у средњем веку ковали су се понажпре управ на средиштима ондашње највеће цивилизације — у Цариграду, Флоренцији, Млецима.“ Он сам подази у тим својим студијама с гледишта, да српскога златнога новца нема, напомиње само, да ако су икад кованы, да су могли бити кованы за Милутинова и Душанова времена. Знатно је, да су све околне нам земље осим Цариграда, као што су Млеци и Угарска, почеле ковати свој златан новац врло касно у средњем веку.

Међу тим трагова о златним српским новцима било је; али се нису могли потврдити. Као што се може читати у најновијем Љубићевом делу „Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb 1875“ предг. XII, људи, који су, бавећи се нумизматиком, први обратили пажњу на нашу нумизматику, помињу златне новце. Тако А. Бандурић (1671—1743) Дубровчанин, у своме нумизматичком делу штампаном 1718; тако Бернардо Нани у своме нумизматичком делу штампаном 1750 и 1752, тако Занети у делу штампаном 1750 — и помињу сва тројица златан новац Милутинов. Још се води траг о неком златном новцу Ђурђа Бранковића, који Ерди помиње по делу некога Француза (Du Val, Monnaies en or, Vienne

1757); али Ерди сам мисли, да је новац позлаћен; међу тим му даљег трага нема. Сам С. Ђубић помиње из збирке надвојводе Сигмунда у Бечу златан новац цара Уроша, саопштава му слику, тежину, величину; али како је то једини познат, није ни он могао ни у самоме С. Ђубићу да утврди вере, да је српска стара новчана система имала и златних новаца.

Сад су пак све сумње коначно разбијене.

Његовој Светлости кнезу Милану пошло је срећно за руком добавити за српску науку не мање него осамнаест комада златних новаца од четири српска владаоца. И чудновато је, како се десило, да се ред тај почиње управо од Милутина, око којега се вију с једне стране комбинације Мијатовићеве, а с друге напомене горе поменутих талијанских писаца.

Тих 18 комада описују се редом мало даље у свима својим разликама. Шест од њих, поименце: под 1 први; под 4 пробуши; под 5, од обе сорте по један, комади од 3,13 и 3,33 гр.; под 6 први од 3,33 гр. и под 8 први од 3,13 гр. извршена је Његова Светлост поклонити збиркама народнога музеја, где су већ на своје место увршћени. Сви остали, који се овде описују, налазе се у збирци Његове Светлости, која се одликује и богатством и многим реткостима, ма да је скорашића.

Интересно је на послетку напоменути, да српска нумизматичка наука долази до познања овако важног једног факта, као што је овај, племенитим пожртвовањем онога истог владаоца, од кога српски народ на ново добија сребрни новац свој.

II

Сад ћемо редом описати поменуте новце.

Општи карактер им је као и у сребрних, натписи се, као што ће се видети, подударају, или су истога стила. Остале појединости виде се из описа.

α.

Златни новци краља Милутина.

1. *На лицу.* Исус Христос седи на престолу, благосиљајући обема рукама наоколо. Шобочни наслон је од престола с тачкама (јабукама) на врху висином премашају прегиб руке која благосиља. Около главе Исусове обичан на старим новцима натпис: Јс Хс са знацима титле поврх тих слова. Испод руку знаци на десној страни V, а на левој O.

На наличју. Краљ под затвореном круном на којој је крст, седи на престолу. У десној руци држи крст, а у левој скриптар.

С десне стране краљу уз венац којим је и једна и друга страна новца по крају опкољена пише: **к^рал** (читај: **к^раль**) с леве: **Ми-
лутин** (читај: **Ми^лутин**). За хаљине краљеве не распознаје се ка-
кве су, осим што изгледају врло кратке.

Два комада са свим слична, само на другоме скриптар кра-
љев није у ковању испао, и ков је линије у неколико у дебљини
различитима учинио, што спрам ондашње вештине златарске није
ниакво чудо.

Тежина првога 3,17 гр.; другога 3,25 гр.; пречник 22 ми-
лимет. у првога, у другога нешто краћи.

β.

Златни новци цара Душана.

a. Врста с царем и царицом

2. На лицу. Исус Христос седи на престолу и неприметно
окренут на десно десном пруженом руком благосиља, а у левој
држи књигу наслоњену на прси. Хаљина је на њему лака и без
појаса, у борама. Престо је низак без наслона остраг, с ниским
наслонима с лева и десна, округласто завршеним. Ако би се мо-
гло судити по једнакости нумисматичких знака, који су на том
престолу и на хаљинама цара и царице на наличју истога новца,
онда би се могло закључити, чему у неколико и форма помаже,
да је престо обложен скupoценом материјом. Око главе натпис
Іс Хс са знацима титле поврх тих слова. Око оба врха левог и
десног наслона престола слова с десне **О**, с леве **И**. Мало ниже
на обе стране по једна звезда.

На наличју. Цар и царица под затвореним крунама држе
међу собом дугачак крст, и свако кратак крст, цар у десној, а
царица у левој руци. На царевој круни види се крстић, којега
на царичној нема; на царевој круни је један лук, а на цари-
чиној су три. Хаљине су им скоро једнаке, дуге до чланака;
само се у цара распознаје широк појас, од кога један крај, као
са бедара, виси пут крста. Не да се распознати, има ли на цару
горња хаљина. Натпис око уз венац, почињући од ногу цар-
вих па свршујући на другој страни овако: **Стефаник хс б ѕк царъ**
(читај: **Стефанъ къ Христу Богу благокрѣпныи царъ**).

Израда лепа.

Тежина 3,17 гр. Пречник 24 милиметра.

3. На лицу. Исус Христос седи на престолу узапога седи-
шта с наслоном остраг, високим до врха рамена. Колико се да
распознати, у левој држи књигу као под 2, а десном испред себе

благосиља. Около натпис **Iс Хс**, и титле врх тих слова. Врх десне титле лепо се види звезда. Има ли и врх титле леве не да се добро распознати. Око престола с једне стране слово **R** а с друге нејасан знак, највише налик на наше **Ж** у дугуљ нацртано без средње горње линије; испод тога знака крстић од четири састављене кратким линијама тачке.

На наличју. Као под 2. с тим, да је новац кроз круну цареву пробушен, а место где је царичина круна излизано је. На хаљинама царичиним добро се распознаје појас.

Натпис при средини; на доњем крају с десна **СтФ** (т и ф у монограм састављено) с лева **цр** у монограму.

Израда много лоша него у 2.

Тежина 3,28 гр. пречник непуна 24 милимр. Овај комад је пробушен.

6. Врста с натписом у пет редова.

4. **На лицу.** Исус Христос седи на престолу као под 3. Натпис као под 3. Врх титала с обе стране види се јасно по једна звезда. Око престола знаци десно **R**, лево **G**.

На наличју. Натпис у пет редова: **† Стє | фль к хл | бз благо
верх х | перър. |** Испод натписа пет тачака у округ. У натпису је знатно то, што је у њему свако а изврнуто. На први мах могло би се мислiti, да треба читati: **Стєфль къ Христя Бога благокерии императоръ.** Али до сад није познат **српски** натпис или потпис Душанов с речју **императоръ**. Ни у Даничића Рјечнику те речи нема. Могло би се давље на двоје излазити. Или је то овде први пут, што не би било немогућно, јер може бити новац кован од страна златара; или се у томе са свим варамо, и онда би било на реду мучити се те тражити друго читање. У прилог томе може бити да би се могло доћи до читања основана на овоме. Горе је поменуто, да свако а долази у овоме натпису обрнуто. У таком обрнутом облику а излази врло налик на **а**. По горњој транскрипцији долази право **ь** у **Стєфль** и у последњој врсти у **перър.** Та два **ь** нису једнака. Оно прво више је налик на поменуто обрнуто **а**, нарочито у једном екземпляру, где је ков тање линије дао. Ово друго је троугао с мало на више продуженом одвесном линијом. У томе **ь** линија коса пресечена је при средини, што се такође јасније види на ономе тањега кова екземпляру. Место троугла у првоме **ь** по горњој транскрипцији више заузима троугласта дугуљаста форма. На путу даље домишљања могло би се прво **ь** слободно урачунати у **а**, а друго оставити у вредности **ь**, и онда читати: **Стєфла къ Христя Бога благокерия х перър.** Ову

последњу реч могли бисмо још попунити и прочитати овако: **перъ(пє)р.**

На томе ће се зауставити прво они који би мислили, да име **перер** не припада златноме новцу. Њих упућујемо на напомене под III у овоме чланчићу. С овим читањем слаже се и познати познавалац наших старина др. Ј. Шафарик.

Стил такав у натпису има сродности у натписима латинским: *moneta regis Stefani*, у натписима новца Вука Бранковића **Вљоњъ динаръ**, на новцу деспота Стефана томе слично **Нова цека гра деспота**.

Остало би неразјашњено једино **х**, којега се значењу не можох домислити ни за оволико, ако нема какве свезе с грчком речју **χρῆστος**, која значи злато. Али томе мишљењу не налазим разлога. Још изгледа према другим натписима горњи натпис непотпуни, што у њему не долази име владајачко (**царь, кралъ**) које обично увек долази у таким приликама.

Тежина „тањег кова“ новца 3 гр. Тај новац је пробушен. Пречник 22 милим. Другог комада тежина 3,26 гр. пречник не-пун 23 милим.

в. Врста с царем на кону.

5. *На лицу.* Исус Христос умотан у пространу хаљину, као ограђач; колико се да разабрати, држи левом руком књигу на прсима (књига је нејасно нацртана), десном испред себе благосиља. Натпис као обично **Iс Хс**, поврх слова титле, поврх титала звездице да обе стране, долазећи лево и десно око чела Исусу. Испод натписа крстићи од четири кратким линијицама састављене тачке; испод тих крстића с десне стране **И** с леве **Ф** а испод оба слова лево и десно онаки исти крстићи на самоме дну празнине, која је око лика Исусова.

Има четири комада, од којих у два је Христу око главе једнострук, а у два двострук светитељски круг.

На наличју. Цар јаше на коњу, десном руком држећи узду а левом крст, под затвореном круном од два лука на врху, међу којима је јабука. С десне стране цару, на празном месту, стоји **Сфь** с леве **цръ** и то **цр** у монограму **а** врло ситно. Врх обојега стоје титле. Између предњих ногу коњу стоји нека шара, за коју се мени чини да је најприличније мислити да представља траву или цбунић; испод главе коњу у углу при венцу којем је описана ивица новца, има друга шара, која очвейдно представља траву.

Горња разлика и овде се види у толико, што је у она два у којих је двоструки круг око главе Исусове, врат коњски нешто дебљи и тиме виши.

Тежина у сва четири комада различита, 3,12 и 3,13 гр. у она два једнострукога круга око главе Исусове; 3,23 и 3,33 у друга два. Пречник у свију око 23 милим. с малим разликама.

г. Врста с анђелима који крунишу цара

6. *На лицу.* Исус Христос седи на простом престолу с наслоном остраг, с кратким седиштем. Око главе обичан натпис Јс Хс с титлама озго. Око престола десно и лево 0. У престола са стране при врху шара од три ситна котурића, од којих два стоје уз престо, а трећи напред пред њима; иста је така шара где је седиште.

На наличју. Цар стоји држећи крст у десној руци, а аћели му међу круну на главу. Круна је једнога лука. На средини око цара с десна: Сфь, с лева: Цр. у монограму, врх обожега титле. Лик царев је до колена. Добро се познаје широк појас, а на прсима изгледа да је прекрштено нешто као орар или омофор, од којега један крај и ван бедара излази.

Тежина 3,33 гр., пречник испуна 23 милиметр. у једног; у другога 3,15 гр. пречник 23 милим.

7. *На лицу.* Као под 6, само што више титала има по једна звездица, и што је 0 с леве стране престола уз дуж линијом једном по средини преполовљено.

На наличју. Испод натписа нејасни знаци, који као да представљају престо или ониско с наслоном на левој страни седиште иза цара. Остало све као под 6.

Тежина 3,25 гр., пречник 23 милим.

8. *На лицу.* Све као под 6 и 7, само што су у шарама око престола описиваним под 6 тачке место котурића, и што испод 0 нацртаног као што је под 7, имају у накрст четири тачке, којих под 7 нема.

На наличју. Царев лик као под 6 и 7, само што се виде и ноге, што се омофор на прсима са свим јасно разликује и што при дну празнога поља с обе стране око царевих ногу стоје знаци, који као да представљају седишта, од којих је десно више од левога. У натпису црв с једним к уз монограм, место којега у горњима стоји тачка.

Тежина првога 3,13 гр., пречник испуна 23 мил.; другога 3,29 гр. — 23 мил.; трећега 3,19 гр. — 23 милим.

γ.

Златан новац краља Вукашина

9. *На лицу.* Исус Христос седи на престолу ускога седишта, високоме до врха рамена и држи у левој руци књигу, а

десном благосиља испред себе. Око главе му обичан натпис с титлама Џс Хс. Врх тога као да су биле звездице, али је новац с те стране по крајевима излизан, те се сад не распознају. С десна при средини до престола R, с лева O, али се добро не распознаје.

На наличју. Само натпис: Благо | крни к | Џс хъ вль | клашин. Испод четврте врсте стоји на левом крају сијан монограм ϕ, који на сву прилику треба читати цар. Ту би dakле било први пут, да тај назив Вукашин себи присваја.

Тежина 3,14 гр., пречник 23 милим.

δ.

Златан новац кнеза Лазара

10. *На лицу.* Исус Христос седи па престолу уска седишта, који допире до врха рамена; у левој руци држи књигу, а десном испред себе благосиља. Око главе светачки круг двострук, којега се горњи део спаја с венцем, који оптиче ивицом новца; а иначе с лева и десна обичан натпис Џс Хс с титлама. На престолу уз оба краја као накит или као узани побочни наслони виде се шаре налик на срп на поље окренут с крстићем озго.

На наличју. Кнез Лазар са затвореном круном на глави, држећи у десној руци крст. Хаљина му је друкачија него на напред описиваним новцима Душановим, доле пространija; око њега с обе стране потпис: Кнє зъ. Више обе горње групе слова титле. Испод потписа доле на обе стране ниско престоље или седиште.

Тежина 3,18 гр. Пречник 22 милимр.

III

Важност овога факта, што смо сазнали, да су и наши владаоци (и то не у један мах, него како се по најеним и горе описаним комадима сигурно извести даје) кроз дуги низ година ковали златне новце, може се оценити по томе, у колико он досадашње гледиште мења и расветљава.

До данас су у археологији српској стајала два отворена питања.

Прво, што је једва и сматрано као поуздано питање, да ли је ковано златних новаца српских. О томе се говорило са сумњом; и ко се надао, очекивао је у том погледу појаве усамљене, а не стадан ред њихов (Ч. Мијатовић у Гласнику XXV, 181).

Друго, што се никако није могло на чисто да изведе, шта је то *перпера*.

Међу тим кад би се ово друго учинило, добила би са свим други положај питања не само археолошка него и културно-историјска, за то, што нема важније врсте споменика, у коме се не би спомињала *перпера*, ако реч дође до новаца или дажбина. А с тим су обично свезана друга најважнија питања.

Оно што је одмах очевидно, у чему се сви слажу, показује у једно и важност питања о перпери, а то је, што нема никакве сумње, да је она јединица новчана. Питање о томе, какав је новац та јединица новчана, много је више тамно.

Што се тиче књижевности о томе, прво важно истраживање о *перпери* на основу наших писаних споменика јесте истраживање Ђ. Даничића у његовом Рјечнику. Сума његова истраживања своди се на то, да је перпера јединица новчана, „да нема поуздане потврде“ да је била прави кован новац, „премда је негда могла бити и то“ (Рјечник, *перпера*). Спрам овога није се чудити, што Ђ. Даничић и не додирује питање, да ли је перпера била новац златан или сребрн.

Друго важно истраживање припада Ч. Мијатовићу у његовом чланку „Финанције српскога краљевства“ (Гласник XXV) У тој књизи питању о перпери посвећене су стр. 197—207, и оно је разматрано с гледишта историје и економије упоредно с целим стањем новчарства у средњевековној Јевропи и с обзиром на странска истраживања. Сума ових истраживања види се у овим цитатима.

„Перпера у нашој старој држави, као што ћу ниже показати, — није била прави ковани већ само рачунски новац.“ (Стр. 197).

„Да је перпера као прави кован златан новац циркуловала је по српским земљама у XIII и XIV веку, за то нема никаквога сведочанства. На против има сведочанства, да је она била рачунски новац, т. ј. новац који не мора у самој ствари постојати, али на који се опет све вредности своде и остали новци броје.“ (Стр. 205).

„Она је некада могла бити, на сву прилику је и била, прави ковани повац, али одмах с почетком XIII-ог века у Србији, она није више то. Перпера је само израз који представља и, значи неку извесну вредност — вредност од 12 динара.“ (Стр. 206).

„Перпера је на сву прилику особити назив за византијски златан квинар или за полуитину златнога солида. Но у XIII и XIV веку у Србији и на приморју перпера се појављује као

просто *рачунски новац*, а не као прави кованци.“ (Стр. 207 на самом завршетку говора о перпери.)

У овим изводима повадили смо нарочито ону страну рефлексија, која говори у корист мишљењу да је перпера *рачунски новац*. У свему се види прилично колебања, а таки утисак још је јачи, кад се прочита цео одсек о перпери. Изгледа, да би писцу згодније било мислити, да је перпера златан кован новац, само кад би још ма какав поузданји доказ имао.

Јер уз оно што смо навели, Ч. Мијатовић на стр. 199 наводи, да су Романини, Хилман, Диканж и Чибарио, људи врло важни и велики специјалисти за историју средњега века, сви мислили, да је перпера златан *византијски новац*. Он сам мало више на истој страни пише: „Једно је, мислим, изван сваке сумње, а то је: да перпера није сребрни новац.“ На стр. 202 и 203 изводи, како је перпера једнака са златном оболом, златним квинаром, те наставља: „Перпера се, била она кованы или само рачунски новац, свакојако вредношћу својом подудара с вредношћу квинара. Кад се сетимо, да се из историје новчаних система зна, да су и сами рачунски и уображені новци по правилу били некада прави кованы новци, онда врло природно долазимо на мисао, да је перпера заиста некада била кованы новац и то од прилике онакав какав је квинар,“ и даље на стр. 205: „Према свему овоме држим, да је на истоку перпера била некада прави кованы златан новац, који је по разним крајевима и другчији какав назив имати могао.“

Овоме у прилог долази, што Ђубић у својој горе поменутој књизи (Opis XIII) помиње место из писма Јована цара бугарскога, писана папи 1204, и из повеље бугарскога цара Александра од 1352, којом даје Млечићима слободу трговања по Бугарској, из којих се, нарочито из ове последње, јасно види, да је перпера кован новац, за који млетачки консул у Варни пише да има тежине 16²/₃ карата. Исто помиње и Мијатовић по Галичољу, Гласник XXV, 200. Ту тежину прорачунао је Ђубић (Opis XIV) у 3, 34 гр.

Диканж у своме Glossarium od scriptores mediae et infimae latinitatis код hyperperum тумачи: новац златан византијских императора, за то тако назван, што је кован од претапана, ванредно сјајна злата. То најбоље тумачи само грчко име ψέφη — πυρον, што ће рећи толико колико *прежежено*, или *пресајено*.

Све дакле једно на друго узимљуји могло бисе извести у ово:

а. Разлоги Чед. Мијатовића, који чисто нехотице сви воде на корист мишљења, да је перпера кованы новац, и противном

се мишљењу с малом расположеношћу, тек од невоље првијају — одлучно савијају на ту страну, кад се јавља на среду описљив, и то српски новац са свима оним знацима, које би према свима споменицима требало да има перпера. Истраживање Даничићево тим се ништа не колеба, само му придолази једна страна, за коју до сад није било доказа.

б. Белешка илетачког консула из Варне из половине четрнаестог века и остала истраживања о тежини са свим се подударају с тежином, која се нашла у овим новцима.

в. Не може се замислiti, да су српски владаоци ковали преко сто година златне новце, а да за њих осим општег имена златница (Дан. Рјечник), које је врло ретко, није било имена. Једино незаузето и важношћу својом удесно име, које би се могло тој до сад непознатој сорти новаца приделити, јесте *перпера*.

г. Као један доказ могло би се узети и оно што је расправљано под 4 о натпису новца Душанова.

Ако би се признало према свему овоме, да је *перпера* била рачунска јединица и име златнога новца у старој српској држави — онда би се с тиме позамашно морали предругојачити многи погледи о нашој култури и о нашем стању XIV века, у колико им је основа оскудица поуздане одредбе значења речи *перпера* и природе његове. А то је управ оно, што показује колика је важност једнога ново пронађеног факта оваке врсте.

Ст. Ђоваковић.